

УДК 338.36:652.8

Є. Ю. Маркова,

к. е. н., здобувач, Харківський національний технічний університет сільського господарства

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ РИБОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

E. Markova,

Ph.D, applicant, Kharkov National Technical University of Agriculture

ACTUAL PROBLEMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES FISH MINING IN UKRAINE

Перехід на інноваційну модель рибодобувної промисловості пов'язано із економічними викликами сьогодення, забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни та впливу процесів глобалізації на розвиток рибної галузі. Вибір оптимального шляху розвитку українського рибного ринку в сучасних умовах глобалізації повинен бути зроблений на користь переходу від моделі уповільненого розвитку до відкритого інноваційного ринку з подальшим впровадженням нових технологій, отриманням конкурентних переваг і підвищенням частки продукції глибокої переробки.

The transition to an innovative model fish craft industry due to the economic challenges of today, food and economic security of the country and the impact of globalization on the development of the fishing industry. Choosing the best way of Ukrainian fish market in the current context of globalization must be made for the transition from slow development model for open innovation market, followed by the introduction of new technologies, obtaining competitive advantage and increase the share of products deep processing.

Ключові слова: інноваційний розвиток підприємств, рибодобувна промисловість, рибний кластер, модернізація потужностей, ефективне виробництво.

Key words: innovative development of enterprises, mining industry for fish, seafood cluster, upgrading facilities, efficient production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для досягнення поставлених цілей при реалізації інноваційного шляху розвитку безперечно необхідна підтримка з боку держави та розуміння основних інноваційних принципів та світових тенденцій з боку суб'єктів господарювання рибодобувної промисловості. Структура рибної галузі України специфічна, має за періоди свого розвитку відмінні риси. На теперішній час є зайва роздробленість рибпромислового комплексу і надлишок рибодобувних потужностей, що ускладнює його промисловий розвиток (необхідні більш продуктивні судна, знаряддя лову, потужності з переробки риби на берегових підприємствах і в районах споживання продукції, бази даних, логістика та ін.).

Наша галузева рибогосподарська наука в цьому відношенні не має розробленої "організаційної концепції". Є інша проблема, коли навіть при наявності стрункої "академічної концепції", затвердженої, наприклад, в Уряді України або Держрибагенстві, на практиці через кілька років або роки — ця проблема так і залишається не вирішеною.

Специфіка сформованої управлінської кризи в рибному господарстві України полягає в тому, що багато важливих ініціатив держави

щодо підвищення ефективності діяльності і підвищення технічної оснащеності виробників товарів і послуг не знаходять гідних суб'єктів їх реалізації [1].

Навіть на початок 2014 р. продовжує стояти завдання подальшого уточнення наявних управлінських функцій Держрибагенства в частині прискорення науково-технічного прогресу, розвитку рибообробки, активізації міжнародного співробітництва, організації морського промислу в перспективних районах Світового океану. Все це обумовлює актуальність дослідження та переходу на інноваційну модель розвитку рибного господарства країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми підвищення ефективності функціонування рибогосподарського комплексу України, його конкурентоспроможності та трансформації під впливом глобального середовища гостро дискутуються в науковій спільноті. Зокрема, висвітлені у працях Наумової Л.М., Бондаренка В.М., Бутенко Т.М., Гришової І.Ю., Красноруцького О.О., Скупського Р.М., Стасишина М. Я. Савчука С.І, Язлюка Б.О. та інших відомих вчених [1—12].

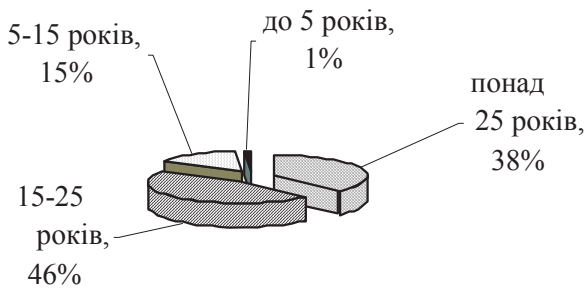

Рис. 1. Віковий склад суден рибпромислового флоту Причорноморського рибпромислового комплексу на 2014 рік

Джерело: [7].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Істотні зміни у використанні флоту, обумовлені різким погіршенням економічної ситуації в галузі і в країні, в цілому, зумовили корінну передислокацію флоту, в результаті якої практично втрачено рибальство у віддалених районах Світового океану і в економічних зонах іноземних держав. Великотоннажний океанський рибальський флот, який представляв раніше основу рибпромислових організацій, виявився економічно неефективним для роботи в ринкових умовах через високі витрати на одиницю продукції, що випускається.

Флот за минулий період вичерпав запас міцності, а обсяги ресурсів, які здатні залучити судновласники для будівництва нових суден, явно не відповідають масштабу завдання — серйозного оновлення виробничої бази. Крім того, навіть той флот, який є в наявності у рибодобувних підприємств басейну, має структурний переки: при надлишку судів для лову дорогих, що йдуть на експорт донних видів риб, спостерігається явний дефіцит судів, призначених для малорентабельної Пелагії [2].

Середній вік значної частини суден, що експлуатуються рибпромисловцями, перевищує верхній поріг фізичного і морального зносу для видобувного судна (рис. 1).

Основні проблеми придбання нових суден українськими підприємствами полягають у можливості отримання внутрішніх кредитів у повному обсязі, а також відсутності вітчизняних проєктів суднобудування, які відповідають світовому рівню.

З 1996 року, в умовах руйнування системи управління на державному рівні, втрати контролю і відсутності необхідних владних повноважень в державних структурах, отримала розвиток система придбання суден по "бербоут-чартеру" [4].

Проблему інноваційного оновлення флоту деякі підприємці намагалися і намагаються вирі-

шити за допомогою даної схеми. Придбання судів на таких умовах, хоча і дозволяє частково вирішувати проблему поповнення флоту більш сучасними продуктивними судами, проте служить фактором старіння флоту. На цей час в українському рибпромисловому комплексі на умовах "бербоут-чартеру" використовуються траулери, які еребували в експлуатації, мають вік, як правило, 20—30 років.

Проблеми оновлення і модернізації суден гостро стоять перед українськими рибпромисловцями не тільки через їх фізичне старіння, але, також, в силу того, що деякі західні країни забороняють вхід в своїх портів судам старше 15 років. Українське суднобудування катастрофічно відстає від сучасного технічного рівня. Будівництво, модернізація і переобладнання рибпромислових суден здійснюються, в основному, за кордоном [1].

Дроблення найбільшого в басейні рибпереробного комплексу супроводжувалося виникненням великої кількості нових підприємств, зниженням загальних обсягів виробництва, якісними змінами в асортименті продукції, що випускається.

У результаті таких перетворень рівень боргового виробництва харчової продукції різко знизився, а рибпромисловий комплекс, у цілому, знаходиться в депресивному стані.

Державне регулювання ринкових цін на рибну сировину для берегових підприємств, за допомогою механізму спеціальних квот, багато в чому стало вирішальним фактором поліпшення стану берегового переробного комплексу, як наслідок — призвело б до збільшення кількості підприємств берегового рибпереробного комплексу, які отримують сировину по заблокованих і спеціальних квотах [3].

Спеціальні квоти, призначені для стимулювання розвитку берегових рибпереробних підприємств, як гарантія їх мінімального завантаження сировиною, а також для підтримки містотворюючих підприємств, були скасовані. Свобода судновласників у використанні виловлених біоресурсів, необов'язковість їх доставки в Україну і скасування спеціальних квот поставили підприємства берегової переробки в невідгідні економічні умови; більшість з них виявилися на "голодному ресурсному пайку" з усіма негативними наслідками. Поставки рибпродукції на підприємства Причорноморського рибогосподарського комплексу скоротилися на 37%.

Багаторічний збут рибної продукції в пореформений період за кордон сформував у рибпромисловців "західний стереотип цін" на рибпродукцію, через що підприємці прагнуть здійсню-

вати продаж біоресурсів на території України приблизно за середньоєвропейськими цінами, не враховуючи той факт, що платоспроможність українського населення в кілька разів нижче [5].

Економічна криза в регіоні і стагнація рибної галузі України, а також проблеми правового характеру пов'язані з існуючим митним законодавством, умовами вивантаження продукції в українських портах, системою портових тарифів і агентування промислових суден спричинило появу безлічі дрібних комерційних структур, що надають судноремонтні послуги, призвело до того, що питання технічного обслуговування суден, дотримання елементарних правил експлуатації флоту були забуті, а планова дисципліна ремонту суден перестала бути нормою грамотної експлуатації і безпеки мореплавання. Виникнення численних аварійних ситуацій на промислі, і навіть корабельних, стало результатом проведеної в пореформений період політики в судноремонті.

Скорочення ринку судноремонту пов'язане, перш за все, з порушенням господарських зв'язків і кооперації в рибній галузі. У недалекому минулому рибодобування, рибообробка і судноремонт становили, по суті, єдиний виробничий комплекс, який належав державі і вирішував єдину задачу забезпечення населення рибною продукцією і, в цілому, завдання соціально-економічного розвитку регіону і країни [6].

Ствоений аналіз сучасних проблем рибної промисловості дозволяє говорити про те, що великомасштабна приватизація, яка призвела до дроблення рибогосподарського комплексу на окремо існуючі галузі промисловості, привела до стагнації і різкого спаду виробництва в рибній промисловості. У зв'язку з відсутністю ефективної промислової політики в галузі, спостерігається нестійкий стан рибпромислового комплексу, який призводить економічну систему до стагнації і кризи, що є другим захищаємим становищем.

У сучасних умовах багато приватизованих підприємств знаходяться на межі банкрутства, а відокремлення підприємств призвело до порушення взаємодії між підприємствами-суміжниками. Організації колись єдиного технологічного комплексу стали працювати на принципах вільної конкуренції, в результаті чого виникло безліч взаємних претензій, не виконуються договірні зобов'язання і систематично не здійснюються платежі [6].

У пореформений період в рибній галузі стався розрив господарських зв'язків при одночасному зменшенні попиту на її продукцію, значне скорочення державної участі в управлінні і, як наслідок, — неузгодженість діяльності підприємств і організацій, сировинний та енергетичний "голод", обвал оптових цін на енергоносії, снасті й інші матеріа-

ли, зниження інвестиційної та інноваційної діяльності; переважним став експорт рибних товарів замість поставок їх на внутрішній ринок; рівень податкових надходжень до бюджету регіону значно знизився.

Зі світової практики відомо, що основні доходи від рибогосподарської діяльності утворюються в сфері рибообробки, торгівлі і громадського харчування. Так, на працюючих берегових підприємствах рибпромислового комплексу відношення суми податкових нарахувань до бюджетів всіх рівнів і в позабюджетні фонди до вартості продукції складає 30—33%, у видобувних підприємств — тільки 15—25% [7].

Коли реформатори дробили висококонцентровану рибну промисловість на окремі дрібні підприємства, це робилося під приводом створення конкуренції. Але замість вільного ринку берегові рибообробні підприємства потрапили в подвійну олігополістичну залежність: з одного боку, від судовласників, котрі мають потреби у внутрішньому ринку рибпродукції, з іншого — від безлічі торгових посередників, що збільшують роздрібні ціни, в порівнянні з оптовими, в два і більше разів. Становище ускладнюється ще й тим, що держава, усунувшись від управління виробництвом, не створила жодних ефективних механізмів для підтримки, розвитку виробництва і компенсації втраченої протекціоністської політики, навстіж відкривши кордони для імпорту.

Ринкові перетворення в особливо гострій і динамічній формі протікали в сфері реалізації та переорієнтації потоку рибних товарів. До 1992 року їх реалізація на внутрішньому ринку здійснювалася через розрахунки з держбюджетом, з урахуванням дотацій державою різниці оптових і роздрібних цін, так як оптові ціни перевищували роздрібні [8].

Нові відносини господарювання призвели до виникнення численних оптовиків і посередників. Цьому сприяло і зниження попиту на великі партії риботоварів. Основним видом перевезень дрібних партій став автомобільний транспорт, а реалізацією продукції часто займаються самі товаровиробники.

Одним з найбільш ефективних заходів подолання існуючих проблем берегових обробних підприємств є створення інноваційної системи загальної організації збуту продукції. Інноваційним рішенням, що дозволить оптимізувати всю систему, у даній ситуації виступає створення оптових ринків рибної продукції. Створення оптових ринків рибної продукції в Україні доцільно здійснювати на основі досвіду роботи оптових ринків Іспанії, Франції, США, Японії та ряду інших розвинених промислових країн. Так, наприклад,

в Іспанії функціонує державне підприємство "Меркаса", яке займається створенням оптових продовольчих ринків. У цій країні всі оптові ринки об'єднані в 22 продовольчі об'єднання, контрольні пакети яких перебувають у державній власності. За допомогою підприємства "Меркаса" здійснюється регулювання діяльності таких ринків збуту.

В Японії реалізація швидкопсувної продукції поза оптових ринків заборонена чинним законодавством. Однак це не означає, що абсолютно вся швидко псувна продукція надходить до торгівельної мережі та на підприємства громадського харчування виключно через оптові ринки. Поряд з оптовим продажем, існують і прямі зв'язки між великими супермаркетами і безпосередніми товаровиробниками [9].

Купуючи щодня продукцію на оптовому ринку, підприємства торгівлі та громадського харчування економлять значну частину часу, транспортні та інші витрати. Даний механізм реалізації швидкопсувної продукції діє в багатьох країнах, що входять до Всесвітньої ради оптових ринків.

Головними завданнями оптових продовольчих ринків повинні стати:

- Забезпечення цілорічного постачання населення якісними продуктами харчування, скорочення втрат продукції;

- Спрощення та прискорення процесів руху товару до кінцевого споживача;

- Формування ринкової ціни і виключення численних посередників в ланцюзі між товаровиробниками і споживачами;

- Забезпечення об'єктивною інформацією про попит і пропозицію товарів і передача її відповідним оптовим постачальникам і споживачам.

Створення одночасно загальної для декількох підприємств збутової організації стало би своєчасним заходом, що забезпечує зростання ефективності роботи рибної галузі.

Слід особливо підкреслити, що ринкові структури і відносини товаровиробників і торгових організацій на Причорноморському басейні знаходяться в стадії становлення. Звідси багато невирішених проблем, в тому числі брак заходів законодавчого характеру, які необхідні для створення цивілізованого оптового ринку рибних товарів [10].

У сучасних умовах протистояти диктату посередників з продажу рибної продукції дрібні рибообробні підприємства можуть тільки шляхом синдикату своєї збутової діяльності — створення спільного органу збуту. Такий крок міг би допомогти рибообробникам протистояти олігополітичній владі власників виловних судів.

Процес глобалізації відкрив для рибної галузі "врата" на світовий ринок, що призвело до зміни характеру і посилення конкуренції. Збільшилася займана цією галуззю ніша на світовому ринку, виріс попит споживачів. Глобальне виробництво риби стабільно зростало протягом п'яти останніх десятиліть, пропозиція риби, призначеної для вживання в їжу, росла, в середньому, на 3,2% на рік, випереджаючи середньорічні темпи зростання світового населення в 1,6%. Видиме споживання риби на душу населення в світі виросло з 9,9 кг, в середньому, в 1960-і рр. до 19,2 кг в 2012 р. Цей вражаючий розвиток пояснюється поєднанням зростання населення, доходів та урбанізації, йому сприяли, також, значне збільшення виробництва риби. Крім того, процеси глобалізації значно підвищили ефективність каналів розподілу риби та рибопродукції, суб'єкти ринку стали виконувати операції глобального характеру, з широким застосуванням інформаційних технологій. Посилення конкуренції сприяло зростанню інвестиційної та інноваційної активності рибовиробників в боротьбі за отримання конкурентних переваг на основі удосконалення технологій з вилову і переробки рибної продукції, підвищення ефективності маркетингових стратегій компаній на рибному ринку.

ВИСНОВКИ

Назрілі змін в організаційній структурі рибної галузі потребують декілька років при активному державному регулюванні такого процесу. У перспективі до 2020 і 2025 років слід прагнути до такої "бюджетної ефективності", яка ґрунтується на прибутковій роботі конкурентних підприємств і їх достатньому самоінвестуванні. Очевидно, це зажадає істотних змін у державній політиці, особливо Мінфіну України, щодо регулювання і фінансування розвитку рибного господарства України.

Особливо слід враховувати фактори міжнародної конкуренції, зміцнення позицій рибопромислового комплексу України в світі, відповідність з чинними міжнародними договорами і конвенціями та ін. Тут можна назвати проблему повернення риболовних суден під юрисдикцію "українського прапора", створення нових спільних підприємств для промислу з метою посилення геополітичних позицій України в світовому рибальстві та ін.

Література:

1. Проект закону "Про рибне господарство та промислове рибальство" (реєстр. № 8492 від 24.11.2005 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.legality.kiev.ua/ilp/docs/comments/_8492.html

2. Проект закону Про рибне господарство та охорону водних живих ресурсів (реєстр. № 8492-108 від 12.2005 р.) [Електронний ресурс]. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2063>

3. Гришова І.Ю. Система організаційно-економічних інструментів комерціалізації екотехнологій / І.Ю. Гришова, Т.В.Бутенко // Матеріали конференції. Соціальна відповідальність бізнесу. Сборник научних трудов под ред. Анисимовой Ю.А. — Тольятти: Изд-во ТГУ, 2014 г. — С. 17—24.

4. Гришова І.Ю. Становлення кластерних ініціатив фінансового розвитку переробних підприємств / І.Ю. Гришова // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. — Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. — Вип. 2. Економічні науки. — С. 131—139.

5. Геращенко Л. Добыча рыбы в Украине: проблемы отрасли / Л. Геращенко // Діловий вісник. — 2012. — № 10. — С. 20—28.

6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Програми розвитку інфраструктури ринку риби, інших водних живих ресурсів та харчової продукції, що з них виробляється, на 2005 — 2010 роки" від 25 грудня 2004 р. № 1755.

7. Стасишин М. Проблеми інноваційного розвитку рибного господарства України / М. Стасишин // Економіка України. — 2007. — № 1. — С. 50—56.

8. Савчук С.І. Сила конкуренції та її вимірювання на рівні галузі промисловості / С.І. Савчук // Випуск технологічного університету Поділля. Економічні науки. — Хмельницький, 2004 — № 6 (64). — С. 181—185.

9. Маркова Є.Ю. Організаційний механізм ефективного управління підприємницькими об'єднаннями рибного підкомплексу / Вісник Сумського національного аграрного університету серія "Економіка та менеджмент". — № 8 (65). — 2015. — С. 231—234.

10. Маркова Є.Ю. Концептуальні основи управління розвитком соціо-еколого-економічних систем промислового риболовства на основі раціонального природокористування / Вісник Сумського національного аграрного університету серія "Економіка та менеджмент". — № 12 (62). — 2014. — С. 214—218.

11. Скупський Р.М. Марікультура Чорного моря — концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р.М. Скупський // Економічний форум. — 2015. — № 1. — С. 86—101.

12. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. — 2015. — № 5—6. — С. 24—27.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The draft law "On fisheries and industrial fisheries", available at: http://www.legality.kiev.ua/ilp/docs/comments/_8492.html (Accessed 01 Sept 2016).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), Draft Law "On fisheries and conservation of aquatic resources", available at: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2063> (Accessed 01 Sept 2016).

3. Hryshova, Y.YU. and Butenko, T.V. (2014), "The system of organizational and economic instruments of commercialization of agricultural technologies", *Materyaly konferentsyy. Sotsyal'naia otvetstvennost' byznesa. Sbornyk nauchnykh trudov* [Materials of the conference. Social responsibility of business. Collections of the Scientific Labor], TSU Publishing House, Tolyatti, Russia, pp. 17—24.

4. Hryshova, I. (2011), "The formation of cluster initiatives of financial processing companies", *Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute KNTEU Economic Sciences*, vol. 2, pp. 131—139.

5. Gerashchenko, L. (2012), "Production of fish in Ukraine: problems of the industry", *LA Business Journal*, vol. 10, pp. 20—28.

6. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), "On approval of infrastructure of fish and other aquatic resources and food products that are produced for 2005—2010", available at: www.rada.gov.ua (Accessed 01 Sept 2016).

7. Stasyshyn, M. (2007), "Problems of innovative development of fisheries Ukraine", *Economics of Ukraine*, vol. 1, pp. 50—56.

8. Savchuk, S.I. (2004), "The strength of competition and its measurement at industry", *Issue Technological University skirts. Economic science. Khmelnytsky*, vol. 6 (64), pp. 181—185.

9. Markov, E.Y. (2015), "The registration mechanism effective management of business associations fishing pidkompleksu", *Bulletin of Sumy National Agrarian University, series "Economics and Management"*, vol. 8 (65), pp. 231—234.

10. Markov, E.Y. (2014), Conceptual basis of managing the development of socioeconomic and ecological systems of industrial fishing on the basis of environmental management / *Bulletin of Sumy National Agrarian University, series "Economics and Management"*, vol. 12 (62), pp. 214—218.

11. Skupskyy, R.M. (2015), "Mariculture Black Sea — the conceptual basis of creating fisheries cluster", *Economic Forum*, vol. 1, pp. 86—101.

12. Gryshova, I. Kryukova, I. and Mityay, O. (2015), "Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness", *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, vol. 5—6, pp. 24—27. *Стаття надійшла до редакції 05.09.2016 р.*